

УДК 342

ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Кучінік Р.В., викладач правових дисциплін,
завідувач відділення заочної форми навчання
Чернівецький коледж дизайну та економіки

Стаття присвячена визначенню й обґрунтуванню основних цінностей конституційного ладу України.

Ключові слова: конституційний лад, цінності конституційного ладу, механізм стримування і протизваг, теорія розподілу влад, місцеве самоврядування.

Статья посвящена определению и обоснованию основных ценностей конституционного строя Украины.

Ключевые слова: конституционный строй, ценности конституционного строя, механизм сдерживания и противовесов, теория разделения властей, местное самоуправление.

Kuchinik R.V. VALUES OF THE CONSTITUTIONAL ORDER OF UKRAINE

The article is devoted to the definition and substantiation of the basic values of the constitutional system of Ukraine.

Key words: constitutional order, values of constitutional order, mechanism of containment and counterbalance, theory of power distribution, local self-government.

Сьогодні в Україні удосконалюється оптимальна модель громадянського суспільства. Мова йде про концепцію формування та становлення демократичних інститутів, реформування різних сфер суспільного життя тощо. Однією з центральних проблем, зокрема, є формування такої моделі конституційного ладу, яка б відображала базові цінності громадянського суспільства України.

Необхідність системного дослідження інституту конституційного ладу України визначається нагальними практичними потребами конституційної реформи, сучасним станом вітчизняної правової науки, відсутністю поглибленої та всебічної теоретичної розробки цієї проблеми, що свідчить про наукову та практичну значущість проведеного дослідження, його актуальність, перспективність та відповідну наукову цінність. Передусім, сучасна динаміка суспільно-політичного розвитку громадянського суспільства України висуває нові стратегічні пріоритети, що особливо актуалізує дослідження цінностей конституційного ладу України.

Цінність і значення окремих засад конституційного ладу розкриваються у працях: Ф.В. Веніславського, Ю.С. Гаєвської, Б.А. Карпінського, О.М. Клименка, О.Г. Кушніренка, В.В. Ладиченка, П.М. Любченка, О.В. Прієшкіної, Б.М. Свірського, О.В. Скрипнюка, М.Р. Теплюка, Ю.В. Ткаченка, О.В. Члевик.

Актуальність дослідження цінностей конституційного ладу зумовлена тим, що поняття «конституційний лад» є відносно новим для національного конституційного законодавства. Цим поняттям досить часто оперують під час проведення дослідження конституційно-правової проблематики. Однак спільного розуміння природи, призначення конституційного ладу, системи його фундаментальних цінностей у науці конституційного права немає. До того ж варто зазначити, що понятійний апарат конституційного законодавства не містить визначення конституційного ладу, цінностей конституційного ладу. І це при тому, що таке

поняття неодноразово вживається як в Конституції України, так і в іншому галузевому законодавстві [1, с. 45].

Доцільно зазначити, що свого часу, з метою створення демократичного суспільства, дбаючи про перспективу реформування громадянського суспільства та конституційного ладу на принципово нових проєвропейських соціальних цінностях, Верховна Рада УРСР проголосила в Декларації про державний суверенітет України комплекс нових соціальних цінностей державотворчого процесу, зафіксувала права української держави та шляхи її подальшого реформування, а саме: формування державної влади на засадах її поділу на окремі гілки влади; визнання цінностей місцевого самоврядування та самоорганізації населення; забезпечення захисту інтересів індивіда перед інституціями публічної влади; гарантування індивідам реальності та стабільності природних прав і свобод; забезпечення рівності всіх членів суспільства перед законом, державою та судом; визнання рівності всіх форм власності; гарантування екологічної безпеки громадян; проголошення України повноправним суб'єктом міжнародного публічного права; визнання Україною переваги загальнолюдських цінностей над класовими тощо [2]. Саме цим Декларація про державний суверенітет України заклала якісно нові цінності конституційного ладу новоствореної держави, стала правовою основою для реформування вітчизняного законодавства й організації публічної влади, визначила основний напрямок суспільного розвитку у відповідності до демократичних цінностей.

Надалі документами, що визначили цінності конституційного ладу України, були Акт проголошення незалежності України та Конституція України 1996 р., як фундаментальний політико-правовий документ, що визначив систему висхідних цінностей конституційного ладу.

В Основному Законі України основоположні цінності конституційного ладу сфор-

мульовані в Розділі I «Загальні положення». Це не тільки базові цінності, які передбачені в нормах-принципах, на які повинна орієнтуватися Українська держава, але й норми-цілі, з яких повинні виходити при здійсненні своїх завдань, функцій і повноважень органи державної влади. Це фундаментальні цінності, які визначають вектор розвитку суспільства та держави. Утворюючи ядро конституційного ладу України, ці цінності займають домінуюче місце в ієрархії конституційних норм [3, с. 124]. У зв'язку з цим є підстави вважати, що цінності конституційного ладу представлені системою найбільш важливих, фундаментальних принципів, які відіграють важливу соціальну роль і мають найбільшу юридичну силу для суспільства, держави й особи. Ці цінності визначають форму та засоби організації публічної влади в Україні, визначають людину як найвищу соціальну цінність, гарантують особі дотримання її конституційних прав, характеризують українську державу як конституційну, якій властива обмеженість державної влади, визнають форми безпосереднього народовладдя. Проте ці норми за своєю юридичною природою аналогічні іншим конституційним нормам і мають таку ж правову природу. Іншими словами, основи конституційного ладу представлені системою конституційних цінностей, ідей та ідеалів, які лежать в основі розвитку сучасного суспільства та держави і породжують та змінюють відповідні правовідносини [4, с. 153].

Основним конституційним постулатом, який визначає цінність індивіда, його місце в суспільстві є стаття 3 Конституції України, яка закріплює положення про те, що людина є найвищою соціальною цінністю. Дана конституційна норма закріплює висхідну цінність конституційного ладу, оскільки є основою нових взаємовідносин між особою та державою, в яких першочергове місце посідає людина, а не держава. На нашу думку, саме ця норма закладає чіткі основи правового статусу особи, формує філософію прав людини. Вона є базовою статтею, яка закладає основну цінність конституційного ладу і з якої черпають свою нормативну енергію інші принципи конституційного ладу. Вона є нормативним фундаментом функціонування суспільного і державного життя в Україні [5].

Необхідно звернути увагу на аксіологічну цінність зазначеної статті. Принципово важливим є визнання людини соціальною цінністю: адже це означає, що людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього громадянського суспільства, при цьому, оскільки дана цінність є найбільш вагомішою, то жодне інше явище не може бути оцінене суспільством вище, ніж людина, не може перевершити та перевищити її цінність, а всі інші соціальні цінності повинні бути підпорядковані, розташовані в порядку субординації відносно цінності людини [6, с. 44]. Таким чином, прийняття Конституції України спричинило радикальні зміни у відносинах особи і держави, а саме, основною цінністю визнається особа з її індивідуальними та колективними інтересами.

Варто зазначити, що найбільш загальною засадою організації, діяльності та здійснення державної влади є принцип народного суверенітету, який зафіксований у переважній більшості основних законів і, по суті, має універсальне значення [7, с. 21]. Виходячи з постулатів доктрини природного права, народний суверенітет передбачає право чинити опір будь-якій спробі насильницького повалення існуючого конституційного ладу. Щоб унеможливити узурпацію державної влади, Конституція України в імперативному порядку закріплює, що право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу. Тому народний суверенітет можна визначити як цінність конституційного ладу, яка в ієрархії таких цінностей займає другу сходинку після соціальної цінності людини.

Як наголошує О.В. Скрипнюк, системне дослідження Конституції України дає підстави для висновку, що основи конституційного ладу, крім Розділу I «Загальні засади» Конституції України, закладені і в інших розділах Конституції [3, с. 125]. Розділ III «Вибори. Референдум», зокрема, конкретизує окремі цінності конституційного ладу, визначає основні умови реалізації форм безпосереднього народовладдя. Даний розділ розкриває цінності та ідеали народного суверенітету або народовладдя.

Становлення правової держави з усталеними демократичними цінностями європейського зразку для держави потребує певного історичного часу та чіткого визначення місця гілок влади в державному управлінні. Останнім часом в Україні все гучніше піднімаються питання вдосконалення системи розподілу гілок влади та розмежування повноважень між ними. Це зумовлює потребу теоретичного обґрунтування шляхів забезпечення в нових умовах самостійності гілок влади і шляхів їх співробітництва, ліквідації дисбалансів, що виникають у середині державного механізму, та запобігання претензій будь-якої з гілок влади на пріоритет у відносинах із іншими гілками влади [8, с. 140].

Зара Українза знаходиться в стані формування та розвитку демократичних цінностей. Такі трансформації ціннісних орієнтирів вимагають від держави впровадження низки організаційних заходів, вироблення дієвих механізмів їх вирішення та формування чіткої системи стримувань і противаг у державі.

Однією з фундаментальних цінностей конституційного ладу в Україні є механізм стримувань і противаг як принцип організації державної влади. Основною метою системи стримувань і противаг є забезпечення реалізації принципу обмеження та розподілу влади. Фундаментальними завданнями цієї системи є забезпечення безперервного функціонування публічної влади, координація діяльності гілок влади, недопущення політичної кризи в діяльності влади, недопущення узурпації та привілеювання однієї гілки влади над іншою, досягнення співпраці між ними [9, с. 23].

При цьому варто пам'ятати, що ефективність управлінських заходів залежить не тільки від чіткого розподілу владних повноважень

між інститутами державної влади, але й від того наскільки ця система сприяє забезпеченню єдності державної влади. Система стримувань і противаг, на нашу думку, має на меті не тільки унеможливлення узурпації державної влади, але й забезпечення стабільного управлінського впливу державних інституцій на соціальні процеси.

Таким чином, з конституційної точки зору природа теорії розподілу влад полягає у реалізації двох фундаментальних завдань, що стоять перед громадянським суспільством. З одного боку, це забезпечення стабільного й ефективного функціонування органів державної влади. З іншого – формування механізмів, процедур, які унеможливають концентрацію влади в руках однієї особи чи органу, виключають монополізацію та узурпацію державної влади. Збалансування державної влади, встановлення меж повноважень, що досягається завдяки розподілу владних повноважень, унеможливує застосування радикальних форм управління соціальними процесами і робить систему влади врівноваженою та стабільною [10, с. 10].

У сучасній конституційно-правовій доктрині велику увагу приділяють місцевому самоврядуванню. Вже традиційно вважається, що місцеве самоврядування належить до фундаментальних цінностей сучасного конституційного ладу. Право територіальної громади вирішувати питання місцевого значення відноситься до об'єктивних соціальних процесів, і як наслідок, місцеве самоврядування визнається природним соціальним інститутом, який існує об'єктивно, незалежно від факту визнання його з боку держави, її органів та апарату.

Право на місцеве самоврядування дає можливість ефективного соціального управління на місцевому рівні. Така система органів публічної влади формально існує незалежно від органів державної влади, формує самостійну систему. Саме тому постає потреба у гарантуванні незалежності даного інституту публічної влади.

У Конституції України принцип і цінність місцевого самоврядування закріплені у розділі, присвяченому загальним засадам конституційного ладу, та розділі, безпосередньо присвяченому місцевому самоврядуванню. Такий стан правового регулювання місцевого самоврядування свідчить про його важливість для національної конституційної системи, вимагає від інститутів державної влади створення матеріальних, фінансових, організаційних, правових та інших умов його повноцінного функціонування. На думку провідних вітчизняних вчених, виходячи з фундаментального значення цінності місцевого самоврядування, доцільно провести дослідження його природи як конституційної цінності та визначити його місце і роль в структурі засад конституційного ладу [11, с. 55].

Отже, однією з основних цінностей конституційного ладу України є принцип визнання і гарантування місцевого самоврядування. На етапі запровадження конституційної реформи важливим залишається проблема удосконалення конституційного регулювання інституту

місцевого самоврядування, розробки цілісної та ефективної системи його гарантій. Адекватне втілення механізмів та принципів місцевого самоврядування є однією з необхідних передумов демократичного розвитку України, забезпечення стабільності існуючого конституційного ладу та його цінностей. Тільки в демократичній державі може функціонувати місцевого самоврядування, адже останнє є однією з основних соціальних цінностей конституційного ладу, є принципом організації та здійснення публічної влади.

Узагальнюючи вище викладене зазначимо, що на сучасному етапі становлення в Україні громадянського суспільства, враховуючи активізацію її участі в діяльності ряду міжнародних організацій, ратифікацію актів про права людини, визначено орієнтири в подальшому процесі реформування конституційного ладу на основі європейських і загальносвітових цінностей. За цих умов дедалі більшого значення набувають міжнародно-правові аспекти засад конституційного ладу України, а також практичні аспекти його функціонування у контексті євроінтеграції. У цілому, чинна Конституція України закріплює систему фундаментальних цінностей конституційного ладу, які є інструментом ефективності Основного Закону, його цілеспрямованого системного впливу на правову систему, та становлять першооснову для інших положень Конституції України, для всієї системи національного права.

Основні цінності конституційного ладу України об'єктивовані в принципах та нормах конституційного законодавства, серед яких варто виокремити такі: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека; народний суверенітет; розподіл державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову; визнання та гарантування місцевого самоврядування. Такий перелік не є вичерпним, а тому можна виділити ряд інших цінностей конституційного ладу України, однак, на нашу думку, вони будуть похідними від вищенаведених цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименко О.М. До визначення поняття конституційного ладу та права власності в його системі / О.М. Клименко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 1. – С. 44–49.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР від 31.07.1990 р. – № 31. – Ст. 429.
3. Скрипнюк О.В. Конституційний лад в Україні : методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації / О.В. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 123–134.
4. Скрипнюк О.В. Курс сучасного конституційного права України. Академічне видання / О.В. Скрипнюк. – Х., 2009. – 468 с.
5. Зінченко В. В. «Право народу» в конституційному законодавстві США та його міжнародне значення для ціннісної системи прав людини і демократії / В.В. Зінченко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2013_1_16
6. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку : [моногр.] / О.В. Прієшкіна. – О. : Фенікс, 2008. – 280 с.

7. Гамбург Л.С. Народний і національний суверенітет у федеративній державі : теоретичні проблеми в сучасному українському та російському державознавстві / Л.С. Гамбург // Держава та регіони. Серія «Право». – 2013. – № 2. – С. 18–23.

8. Сурнін В.О. Механізми стримувань та противаг у системі розподілу влади в Україні / В.О. Сурнін // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 140–144.

9. Демя'янчук О.П. Зміни розподілу політичної влади в Україні після весни 2014 р. / О.П. Демя'янчук // Науко-

ві записки НаУКМА. Політичні науки. – 2014. – Т. 160. – С. 23–28.

10. Лаговський В.М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг / В.М. Лаговський // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – Вип. 1 (7). – С. 7–11.

11. Веніславський Ф.В. Принцип гарантування місцевого самоврядування у системі засад конституційного ладу України / Ф.В. Веніславський // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2013. – № 1082. Вип. 16. – С. 54–57.

УДК 342.565.2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИНЦИПІВ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Нестор Я.В., здобувач
кафедри конституційного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються актуальні питання конституційних принципів здійснення судочинства в актах Конституційного Суду України. Наголошено, що Конституційний Суд України посідає провідне і водночас особливе місце у механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина в нашій державі. Встановлено, що у правових позиціях Конституційного Суду України відображені та розвинуті фактично всі конституційні принципи здійснення судочинства в Україні. Більшою мірою в актах Конституційного Суду України конкретизовано та розвинуто принцип верховенства права.

Ключові слова: конституційні принципи здійснення судочинства, Конституційний Суд України, незалежність судів і суддів, верховенство права.

В статье рассматриваются актуальные вопросы конституционных принципов осуществления судопроизводства в актах Конституционного Суда Украины. Отмечено, что Конституционный Суд Украины занимает ведущее и одновременно особое место в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина в нашем государстве. Установлено, что в правовых позициях Конституционного Суда Украины отражены и развиты фактически все конституционные принципы осуществления судопроизводства в Украине. В наибольшей степени в актах Конституционного Суда Украины конкретизирован и развит принцип верховенства права.

Ключевые слова: конституционные принципы осуществления судопроизводства, Конституционный Суд Украины, независимость судов и судей, верховенство права.

Nestor Y.V. CURRENT ISSUES OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF COURT PROCEEDINGS IN ACTS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

The article deals with current issues of the constitutional principles of court proceedings in acts of the Constitutional Court of Ukraine. It is noted that the Constitutional Court of Ukraine holds the leading and at the same time specific place in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of the person and citizen in our state. It is established that in legal positions of the Constitutional Court of Ukraine are reflected and developed in fact all constitutional principles of court proceedings in Ukraine. The principle of the rule of law has been concretized and developed in the acts of the Constitutional Court of Ukraine to the greatest extent.

Key words: constitutional principles of court proceedings in Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, independence of courts and judges, rule of law.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань держави є забезпечення функціонування ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, важливим елементом якого є Конституційний Суд України. Функції гаранта верховенства Конституції та верховенства права зумовлюють виняткову роль і місце Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції у національному (державному) механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Конституційний Суд України у процесі захисту прав і свобод людини, а також вироблення стандартів таких гарантій, діє на підставі визначених ст. 129 Конституції України конституційних принципів здійснення судочинства.

Ступінь розробленості проблеми. Проблематиці судочинства Конституційного Суду України присвячена велика кількість робіт відомих вітчизняних правознавців, теоретиків і практиків: В. Кампа, І. Сліденка, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка, П. Шляхтуна та ін. Проте питання конституційних принципів здійснення судочинства в актах єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – дослідження правових позицій Конституційного Суду України з актуальних питань конституційних принципів здійснення судочинства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Головним нормативно-правовим актом – Законом, що